

BARBARA WEŻGOWIEC¹

**MIĘDZY BOTANIKĄ A POETYKĄ (RELACJI)
STRATEGIE HUMANISTYKI AFIRMATYWNEJ W *PATYKACH*,
BADYLACH URSZULI ZAJĄCZKOWSKIEJ**

Słowa kluczowe: humanistyka afirmatywna, ekonarracje, *plant studies*, fitografia, Zajączkowska Urszula

WSTĘP. EKONARRACJE W DOBIE ANTROPOCENU

Współczesna humanistyka, stając w obliczu bezprecedensowych zagrożeń środowiskowych, coraz częściej diagnozuje kryzys ekologiczny nie tylko w kategoriach biologicznych, ale przede wszystkim jako kryzys wyobraźni (Buell 2005, za: Ubertowska 2018, 18; Borowski 2023a, 20; Fiedorzuk 2021, 75). Jak zauważył Lawrence Buell, to właśnie wyobrażenia literacka i sposób snucia opowieści determinują nasze postawy wobec świata przyrody (Buell 1996, 6–9).

W podobnym kierunku zmierza refleksja Olgi Tokarczuk, która postuluje potrzebę „nowej opowieści uniwersalnej” – całościowej, niewykluczającej i zakorzenionej w sieci relacji łączących ludzi z bytami pozaludzkimi (Tokarczuk 2020, za: Ochwat 2023, 3; por. Borowski 2023b; Szpunar 2021). Odpowiedzią na te postulaty stają się ekonarracje, rozumiane jako praktyki literackie znoszące sztywny podział na naturę i kulturę oraz proponujące model głębokiej relacyjności, w którym środowisko nie jest jedynie tematem opowieści, lecz współtwórcą sensu (Koza 2020, 288).

W ten nurt wpisuje się twórczość Urszuli Zajączkowskiej, a zwłaszcza eseistyczny tom *Patyki, badyle*, stanowiący wyrazistą realizację projektu humanistyki afirmatywnej w ujęciu Ewy Domańskiej. Afirmacja nie oznacza

¹ Uniwersytet Jagielloński, ORCID: 0000-0003-3133-3759, b.wezgowiec@uj.edu.pl.

tu zaprzeczenia kryzysowi, lecz sposób myślenia i opowiadania, który pozwala dostrzec procesualność, regenerację i trwanie – również po stronie bytów nie-ludzkich.

Zajączkowska, zarazem botaniczka i poetka, lokuje swoje pisarstwo pomiędzy porządkami wiedzy naukowej i wyobraźni poetyckiej, traktując tę przestrzeń jako pole relacji, a nie jako proste połączenie dyscyplin. Uprawiany przez nią wariant *nature writing*² nie ogranicza się do deskrypcji przyrody, lecz dąży do odczytywania znaczeń wpisanych w materialność roślin – w ich anatomię, rytmy wzrostu, ruch i rozpad. Szczególna uwaga poświęcona „patykom” i „badyłom”, formom roślinnym marginalizowanym i pozornie nieznaczącym, staje się gestem poznawczym i etycznym, przywracającym sprawczość temu, co zwykle pozostaje poza polem widzenia (Koza 2020, 289; Zajączkowska 2019).

Celem niniejszego artykułu jest analiza strategii narracyjnych zastosowanych w *Patykach*, *badyłach* jako narzędzi rekonfigurujących relację człowiek–natura poprzez afirmatywne i relacyjne formy opowiadania. Analiza koncentruje się na sposobach, w jakich wiedza botaniczna i poetycka wrażliwość współdziałają, tworząc narrację otwartą na sprawczość bytów pozaludzkich oraz na procesualny charakter życia.

Metodologicznie artykuł sytuuje się na styku literaturoznawstwa i studiów środowiskowych oraz czerpie z instrumentarium *plant studies*, ze szczególnym uwzględnieniem kategorii fitografii, rozumianej jako praktyka pisania, w której materialne życie roślin współkształtuje strukturę i afektywny wymiar tekstu literackiego (Vieira 2022, 21). Perspektywa humanistyki afirmatywnej pozwala traktować tekst Zajączkowskiej nie jako reprezentację przyrody, lecz jako zapis relacji i procesów współbycia zachodzących pomiędzy ludzkimi i nie-ludzkimi aktorami.

² Pojęcie *nature writing* odnosi się do tradycji literackiej sytuującej się na pograniczu eseju, przyrodopisarstwa i refleksji filozoficznej, w której doświadczenie natury staje się punktem wyjścia do namysłu nad relacją człowieka ze światem pozaludzkim. Jak pokazuje Lawrence Buell, klasyczne *nature writing* łączy uważną obserwację środowiska z krytyką antropocentrycznych modeli poznania, traktując przyrodę nie jako tło, lecz jako aktywny komponent sensu i doświadczenia (Buell 1996, 1–7; 2005, 4–5). W tym sensie pisarstwo Zajączkowskiej pozostaje bliskie tej tradycji, zarazem jednak wyraźnie ją przekształca, przesuwając akcent z kontemplacji krajobrazu ku relacyjnej, fitograficznej lekturze roślinnej materii.

RAMA TEORETYCZNA: AFIRMACJA, SPRAWCZOŚĆ I *PLANT STUDIES*

Podstawę teoretyczną niniejszych rozważań stanowi projekt humanistyki afirmatywnej, rozwijany w polskim dyskursie naukowym przez Ewę Domańską. Koncepcja ta zakłada istotne przesunięcie paradygmatyczne: odejście od dominujących w humanistyce narracji traumy, braku i negatywności na rzecz refleksji skoncentrowanej na wzmocnieniu (*empowerment*), sprawczości (*potentia*) oraz możliwościach regeneracji relacji społecznych i środowiskowych (Domańska 2013, 125–129). Afirmacja nie oznacza tu zaprzeczania przemocy czy kryzysom nowoczesności, lecz próbę myślenia „po traumie” – w stronę form wiedzy i narracji podtrzymujących życie oraz zdolność do działania.

Humanistyka afirmatywna czerpie z filozofii neowitalizmu i myśli post-humanistycznej, zwłaszcza z koncepcji Rosi Braidotti, dla której życie (*zoē*) ma charakter relacyjny, procesualny i przekraczający granice indywidualnych podmiotów (Braidotti 2013, 60–62). Istotna w tym ujęciu kategoria *potentia* odnosi się do immanentnej mocy sprawczej bytów, rozumianej nie jako władza nad innymi, lecz jako zdolność do wchodzenia w relacje, transformacji i współtworzenia świata. W kontekście refleksji ekologicznej oznacza to odejście od przedstawiania natury wyłącznie przez pryzmat katastrofy i degradacji na rzecz narracji, które dostrzegają jej autonomiczną żywotność, dynamiczność i zdolność trwania (Domańska 2014).

Tak rozumiana afirmacja stanowi kluczowe zaplecze teoretyczne dla ekonarracji, które wykraczają poza reprezentowanie kryzysu środowiskowego – poszukują form opowiadania zdolnych do przeformułowania relacji człowiek–natura w sposób nieinstrumentalny i nieantropocentryczny. Zasadniczą rolę odgrywają przy tym narzędzia wypracowane przez studia nad roślinami (*plant studies*), kwestionujące tradycyjną hierarchię bytów oraz odzwyczajające humanistykę od „roślinno-ślepoty” (*plant blindness*), polegającej na systemowym pomijaniu roślin jako aktywnych uczestników świata (Wandersee, Schussler 2001).

Jednym z kluczowych pojęć wyłaniających się z tego nurtu jest fitografia, rozumiana jako praktyka „pisanie roślin”. Patrícia Vieira (2022, 21) definiuje fitografię jako formę literatury, w której tekst staje się przestrzenią spotkania między ludzką intencją narracyjną a materialną, autonomiczną obecnością roślin, wpływającą na strukturę, rytm i afektywny wymiar opowieści. Fitografia nie polega na samym tematyzowaniu flory, lecz na

dopuszczeniu jej do współtworzenia sensu – poprzez wzrost, ruch, temporalność i fizyczność roślinnego ciała. Jak zauważa Łukasz Kraj (2024, 100–101), takie podejście koncentruje się na „organicznokulturowych zrostach”, w których literatura staje się zapisem relacji między porządkami biologicznymi i kulturowymi³.

Warto odwołać się również do kategorii realizmu ekologicznego zaproponowanej przez Annę Barcz. Projekt ten zakłada takie badanie relacji między literaturą a środowiskiem, które zachowuje ontologiczną realność przyrody i nie redukuje jej do funkcji symbolicznej bądź metaforycznej (Barcz 2016, 28–31). Realizm ekologiczny sprzeciwia się zarówno estetyzacji natury, jak i jej antropocentrycznemu zawłaszczaniu, podkreślając jej niezależność, oporność i współsprawczość wobec ludzkich praktyk narracyjnych (Barcz 2016, 35). W tej perspektywie szczególnego znaczenia nabiera figura „słabego” ludzkiego podmiotu, który rezygnuje z pozycji suwerennego obserwatora na rzecz postawy relacyjnej, otwartej na obecność i język bytów pozaludzkich.

Ograniczenie dominującej władzy narracyjnej nie oznacza zaniku podmiotowości, lecz jej przemieszczenie. Podmiot zostaje skierowany ku formom współistnienia i współodczuwania, które umożliwiają pojawienie się międzygatunkowej sprawczości (Barcz 2016, 112–115). Tak rozumiany podmiot wchodzi w relację z przyrodą, pozwalając jej „mówić” poprzez materię, rytm i strukturę opowieści.

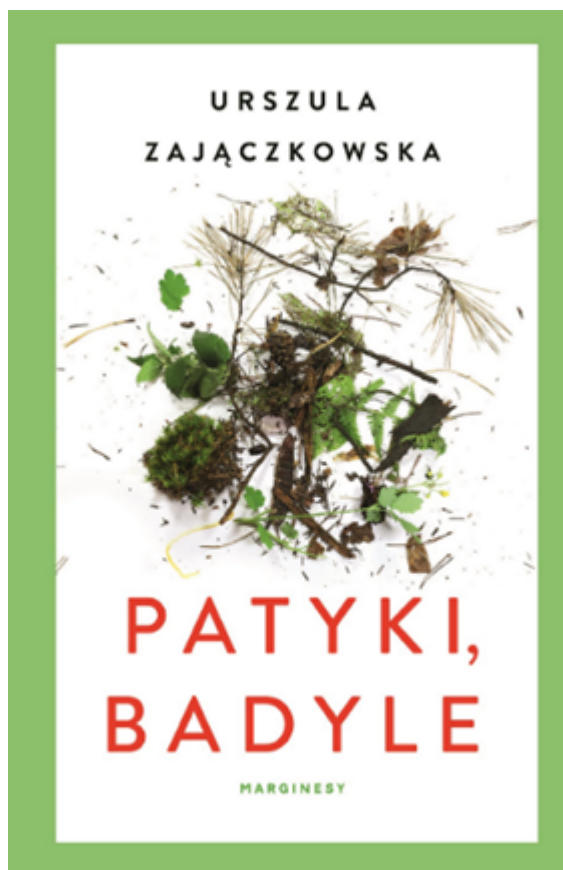
Zaproponowana rama teoretyczna pozwala zatem analizować *Patyki, badyle* nie jako hybrydę eseju naukowego i poetyckiego, lecz jako zaangażowaną praktykę narracyjną, w której afirmacja życia, fitograficzna wrażliwość i ekologiczny realizm współtworzą nowy model relacyjnego myślenia o świecie roślin i miejscu człowieka w jego obrębie.

NARRATORKA O „DWÓCH NATURACH”. HYBRYDYCZNOŚĆ PODMIOTU

Jednym z najważniejszych elementów strategii narracyjnej tomu *Patyki, badyle* jest specyficzna konstrukcja podmiotu, określana przez Katarzynę Kożę

³ Warto wspomnieć, że relacyjny charakter opisywanych ekonarracji można również odczytywać w świetle nurtów nowego materializmu i ekologii relacyjnej, dla których kluczowe staje się myślenie w kategoriach sieci powiązań i współsprawczości aktorów ludzkich i nie-ludzkich (por. Latour 2005; Morton 2013).

mianem „bohaterki o dwóch naturach” (Kozła 2020, 289). Narratorka występuje jednocześnie jako badaczka-botaniczka, dysponująca specjalistycznym aparatem naukowym, oraz jako poetka, operująca językiem afektywnym, metaforycznym i zmysłowym. Ta podwójna pozycja umożliwia wypracowanie unikalnego splotu wiedzy empirycznej i poetyckiej „nadczułości” wobec świata, w którym rygor analizy botanicznej nie znosi, lecz intensyfikuje doświadczenie relacyjne (Kozła 2020, 289–296; Zajączkowska 2019).

Il. 1. Urszula Zajączkowska, *Patyki, badyle*, Warszawa 2019 – okładka
Źródło: <https://marginesy.com.pl/sklep/produkt/133227/patyki-badyle> –
31 III 2026.

Hybrydyczność podmiotu ujawnia się już na poziomie paratekstualnym tomu, stanowiąc wizualną zapowiedź jego interdyscyplinarnego charakteru. Autorką fotografii wykorzystanej na okładce *Patyków, badyli* jest sama

Urszula Zajączkowska, natomiast za projekt graficzny i opracowanie typograficzne odpowiada Anna Pol (Zajączkowska 2019). Fakt ten ma znaczenie nie tylko estetyczne, lecz również epistemologiczne: badaczka przyrody ujawnia się jako autorka zarówno narracji, jak i obrazu, integrując perspektywę naukową i artystyczną już na progu tekstu. Okładka staje się tym samym pierwszym sygnałem napięcia i współdziałania między botaniką a poetyką – między obiektywizującym spojrzeniem badawczym a subiektywną wrażliwością artystyczną.

Doświadczenie naukowe Zajączkowskiej nie zostaje jednak przedstawione jako sterylna, zdystansowana obserwacja, lecz jako intymne doświadczenie somatyczne, angażujące ciało badaczki w bezpośredni kontakt z roślinną materią. Narratorka opisuje brutalność i fizjologię pracy laboratoryjnej – relacjonuje momenty sekcji drzew czy manipulacji roślinnym ciałem poprzez obrazy brudu, krwi i rozkładu (Zajączkowska 2017, 2019; Koza 2020, 290). Tego rodzaju przedstawienia demistyfikują obraz nauki jako neutralnej praktyki poznawczej, ujawniając ją jako proces głęboko materialny, afektywny i uwikłany w relacje władzy oraz dotyku.

Praca laboratoryjna zostaje w *Patykach, badyłach* nazwana formą „podglądactwa” – wnikania w „nanogłębie” roślinnych ciał, w których autorka dostrzega „hieroglify anatomii”, czyli zapisy procesów wzrostu, urazu i adaptacji (Zajączkowska 2019, 103, 129). Somatyczny wymiar tej narracji wpisuje się w – sformułowany przez Olgę Tokarczuk – postulat czułego narratora, który zakłada zdolność przekraczania granic indywidualnego „ja” i personalizowania bytów pozaludzkich bez ich antropocentrycznego zawłaszczania (Tokarczuk 2020; Sala 2022, 44; por. Szpunar 2022). Czułość oznacza tu nie sentymentalizację, lecz uważność wobec form życia, które wymykają się dominującym, ludzkim reżimom sensu.

Jednocześnie w ekonarracjach Zajączkowskiej ujawnia się świadome ograniczenie suwerennej władzy narracyjnej podmiotu, co pozwala sytuować autorkę w obrębie figury „słabego ludzkiego podmiotu”, zaproponowanej przez Annę Barcz (2016). Rezygnacja z pozycji dominującego obserwatora umożliwi przesunięcie akcentu z kontroli i klasyfikacji na relacyjność i współobecność, w efekcie czego rośliny nie są już jedynie biernymi obiektami badań, a stają się współtwórcami opowieści (Barcz 2016, 112–115; Kraj 2024, 101). Witalizacja podmiotów nie-ludzkich dokonuje się tu poprzez uznanie ich autonomicznej sprawczości (*potentia*), rozumianej jako zdolność do oddziaływania, trwania i inicjowania relacji (Domańska 2013, 125).

Hybrydyczny podmiot *Patyków*, *badyli* nie znosi zatem podziału między botaniką a poetyką, lecz utrzymuje go w stanie twórczego napięcia. To właśnie w tej przestrzeni „pomiędzy” możliwe staje się wypracowanie narracji, która nie tyle opisuje świat roślin, ile współtworzy go poprzez uważną, relacyjną obecność.

„HIEROGLIFY ANATOMII”. ROŚLINA JAKO TEKST I PODMIOT

W ekonarracjach Urszuli Zajączkowskiej materialne ciało rośliny przestaje być biernym przedmiotem badań botanicznych – jawi się jako autonomiczny, wielowymiarowy tekst biologiczny, który domaga się lektury. Autorka proponuje szczególny sposób „czytania drzewa”, rozumianego jako zapis procesów wzrostu, adaptacji i reagowania na środowisko, porównywalny do „powieści o nieprzewidywalnej fabule” (Zajączkowska 2019, 103). Słaje drewna, blizny liściowe, skręty pędów czy geometrie naczyń przewodzących funkcjonują w tym ujęciu jako „hieroglify anatomii” – materialne ślady dialogu rośliny z wiatrem, grawitacją, urazem czy zmiennością warunków atmosferycznych (Zajączkowska 2019, 103, 129; Kraj 2024, 100–101).

Tak rozumiana lektura roślinnego ciała wpisuje się w perspektywę biosemiotyki, postrzegającej naturę jako przestrzeń nieustannej semiozy, w której formy biologiczne pełnią funkcję znaków – nośników sensu, informacji i relacji (Krampen 1981; Hoffmeyer 1996). Zajączkowska dystansuje się jednocześnie wobec kartezjańskiego „więzienia przestrzeni euklidesowej”, redukującego wielowymiarowość roślinnej egzystencji do statycznych modeli podporządkowanych osiom XYZ (Zajączkowska 2019; Koza 2020, 295). W zamian postuluje dostrzeżenie anizotropii anatomii – kierunkowej, nierównomiernej organizacji tkanek, dzięki której każdy fragment rośliny zachowuje indywidualną historię wzrostu i napięć środowiskowych (Zajączkowska 2019, 129).

Istotną strategią literacką umożliwiającą taki sposób myślenia o roślinie jest wspomniana już fitografia (*phytography*), scharakteryzowana przez Patricię Vieirę jako praktyka „pisanie roślin”, w której tekst literacki staje się przestrzenią spotkania ludzkiej narracji z materialną, autonomiczną sprawczością flory (Vieira 2022, 21). W *Patykach*, *badylach* fitografia polega nie na tematyzowaniu botaniki, lecz na dopuszczeniu roślinnego życia do współkształtowania struktury narracji. Narratorka rezygnuje z pozycji suwerennego interpretatora, przyjmując rolę tłumaczki próbującej

odszyfrować „intymny język” zapisany w anatomii zieleni (Kraj 2024, 101). Taka strategia skutecznie przewycięża zjawisko „roślinnoślepoty” (*plant blindness*) polegające na marginalizowaniu flory jako nieistotnego tła dla ludzkich działań (Wandersee, Schussler 2001; Szpunar 2022).

Fitograficzny charakter narracji Zajączkowskiej ujawnia się szczególnie wyraziście w mikroopowieściach poświęconych konkretnym gatunkom, które można odczytywać jako roślinne „biografie” – zapisy relacji między anatomią, środowiskiem i czasem. Zestawienie wybranych przykładów w formie tabeli (tab. 1) nie ma charakteru klasyfikacyjnego ani systematyzującego, lecz pełni funkcję narzędzia interpretacyjnego. Pozwala ono uchwycić powtarzalną strategię autorki: każda analiza biologiczna staje się punktem wyjścia do refleksji nad sprawczością, temporalnością i relacyjnym współbyciem roślin i ludzi. Tabela stanowi zatem syntetyczną, skondensowaną formę interpretacji, unaoczniającą, w jaki sposób wiedza botaniczna zostaje przekształcona w narrację afirmatywną.

Tab. 1: Fitograficzne „biografie” wybranych roślin w *Patykach, badylach* Urszuli Zajączkowskiej

Roślina	Kontekst biologiczny	Znaczenie w narracji
Skrzyp zimowy (<i>Equisetum hyemale</i>)	Analiza biomechaniki drgań i odporności strukturalnej	Trwanie i ewolucyjna sprawczość minimalistycznej formy
Wierzba biała (<i>Salix alba</i>)	Regeneracja tkanek po urazach i nacięciach	Witalność, pamięć środowiskowa, zdolność odrastania
Mchy	Funkcjonowanie w skupiskach, retencja wody	Wspólnotowość i alternatywna, powolna temporalność
Mięta pieprzowa (<i>Mentha piperita</i> L.)	Ruchy nutacyjne i reakcje na grawitację	Kosmiczne uwikłanie flory, roślina jako byt „tańczący”

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Zajączkowska 2019; Koza 2020; Zajączkowska, Barlow 2017.

Dzięki takiemu ujęciu roślina w *Patykach, badylach* wykracza poza ramy przedmiotu opisu lub metaforycznego nośnika ludzkich sensów oraz staje się współtwórcą narracji, której rytm i logika wynikają z materialnych procesów wzrostu, ruchu i trwania. Anatomia zieleni – tradycyjnie domena chłodnej analizy – zostaje włączona w projekt humanistyki afirmatywnej jako medium budowania międzygatunkowej relacyjności.

STRATEGIE WITALIZACJI I „HISTORIA RATOWNICZA”

Ekonarracje Urszuli Zajączkowskiej w tomie *Patyki, badyle* stanowią konsekwentną realizację projektu humanistyki afirmatywnej, rozumianej jako praktyka wzmocnienia (*empowerment*) oraz poszukiwania mocy sprawczej (*potentia*) bytów uwikłanych w relacyjne sieci życia (Domańska 2013, 125–129). Afirmacja nie przybiera tu formy naiwnego optymizmu ani zaprzeczenia kryzysowi środowiskowemu, lecz polega na uważnym trwaniu przy procesach biologicznych – wzroście, ruchu, rozpadzie i regeneracji – które podważają antropocentryczne wyobrażenie natury jako sfery biernej, podporządkowanej i niemej.

Jedną z podstawowych strategii witalizacji jest ukazywanie roślinnego ruchu jako formy aktywnego bycia w świecie. Zajączkowska, analizując nutacje mięty czy fasoli, posługuje się obrazem tańca, by unaocznić dynamiczny charakter flory, reagującej na bodźce grawitacyjne, świetlne i kosmiczne (Zajączkowska 2019; Zajączkowska, Barlow 2017). Przyspieszone nagrania wzrostu, na które autorka się powołuje, obnażają złudzenie roślinnej statyczności i przesuwają percepcję czytelnika ku innej temporalności – takiej, w której ruch jest nie wyjątkiem, lecz zasadą. W tym sensie roślina jawi się jako byt czynny, eksplorujący przestrzeń i współtworzący środowisko na własnych warunkach.

Drugim istotnym wymiarem afirmacji jest nekrologia afirmatywna, wpisująca się w nurt refleksji ekonekrologicznej zaproponowanej przez Ewę Domańską (2017). Zajączkowska konsekwentnie odrzuca binarne przeciwstawienie życia i śmierci, ukazując procesy gnicia, humifikacji i kompostowania jako formy intensywnej aktywności materii. Opisy „szczęścia wielocukrów”, pojawiające się w *Patykach, badylach*, redefiniują rozkład jako moment przejścia i transformacji, a nie kres istnienia (Zajączkowska 2019, 121, 151). Nekros nie jest tu negacją życia, lecz jego warunkiem – fundamentem obiegu materii i międzygatunkowej wspólnoty (Roszczynialska 2020, 167).

Strategie te kumulują się w projekcie historii ratowniczej, rozumianej – za Domańską – jako forma narracji lokalnej i egzystencjalnej, skoncentrowanej na „ratowaniu przyszłości” poprzez afirmatywne ujęcie przeszłości oraz przywracanie widzialności bytom marginalizowanym (Domańska 2014, 55). W pisarstwie Zajączkowskiej gestem ocalenia staje się samo mianowanie roślin: przywoływanie ich zapomnianych, archaicznych lub fonetycznie intrygujących nazw. Akt ten ma charakter etyczny i performatywny – poprzez

język rośliny zostają przywrócone kulturze jako byty godne uwagi i pamięci (Zajączkowska 2019; Koza 2020).

Szczególnie wyrazistym przykładem historii ratowniczej jest narracja o florze ruderalnej powojennej Warszawy. Rośliny wyrastające z gruzów zniszczonego miasta funkcjonują w tej opowieści jako niemi świadkowie historii ludzkiej destrukcji, a zarazem jako znaki niepowstrzymanej regeneracji życia (Zajączkowska 2019, 127–129). To przyrodopisanie zaangażowane nie oferuje łatwego pocieszenia, lecz buduje formę krytycznej nadziei, zakorzenionej w empirii biologicznych procesów, a nie w abstrakcyjnych wizjach postępu (Domańska 2013, 129; Ochwat 2023, 4).

Najważniejsze strategie witalizacji obecne w *Patykach, badyłach* syntezyzuje poniższa tabela (tab. 2). Zestawienie to porządkuje sposoby, w jakie afirmacja realizuje się w narracji Zajączkowskiej – od ukazywania roślinnego ruchu, przez nekrologię afirmatywną, po ratowniczą moc języka.

Tab. 2: Strategie witalizacji w *Patykach, badyłach* Urszuli Zajączkowskiej

Strategia	Charakterystyka	Przykłady z tekstu
Witalizacja ruchu	Ukazanie dynamiki i sprawczości roślin	Nutacje mięty, „taniec” fasoli
Nekrologia afirmatywna	Śmierć jako transformacja materii	Kompost, „szczęście wielocukrów”
Historia ratownicza	Ocalanie poprzez mianowanie	Zapomniane nazwy roślin
Regeneracja ruderalna	Życie na ruinach ludzkiej historii	Flora powojennej Warszawy

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Zajączkowska 2019; Domańska 2013, 2014, 2017; Roszczynialska 2020, Koza 2020.

Zestawione w tabeli strategie witalizacji ukazują, że afirmacja w *Patykach, badyłach* nie ma charakteru jednorodnej postawy światopoglądowej, lecz przyjmuje postać wielokanałowej praktyki narracyjnej, operującej ruchem, śmiercią, językiem i przestrzenią jako równoprawnymi mediami sensu. Wspólnym mianownikiem tych strategii pozostaje myślenie o życiu jako procesie relacyjnym i dynamicznym, bliskie neowitalistycznej koncepcji *zoē*, rozumianej – za Rosi Braidotti – jako bezosobowa, lecz produktywna siła podtrzymująca istnienie ponad granicami jednostkowych podmiotów (Braidotti 2013, 60–62; 2019, 31–34).

W tym ujęciu zarówno roślinny ruch, jak i rozkład materii czy akt mianowania wykraczają poza symboliczną ornamentykę i funkcjonują jako wydarzenia ontologiczne: punkty intensyfikacji sprawczości (*potentia*), w których życie nieustannie negocjuje swoje formy trwania. Ekonarracja Zajączkowskiej wpisuje się tym samym w afirmatywny projekt posthumanistyczny, który nie przeciwstawia życia śmierci ani natury kulturze, lecz ujmuje je jako wzajemnie przenikające się stadia jednego, nieustannie „stającego się” świata (por. Domańska 2013; Braidotti 2019).

ZAKOŃCZENIE. LITERATURA ŚWIATOCZUŁA JAKO ODPOWIEDŹ NA KRYZYS ANTROPOCENU

Przeprowadzona analiza tomu *Patyki, badyle* Urszuli Zajączkowskiej pozwala uznać tę realizację eseistycznoliteracką za jeden z najbardziej konsekwentnych przykładów współczesnej ekonarracji afirmatywnej w polskim kontekście kulturowym. Pisarstwo Zajączkowskiej nie tylko reaguje na kryzys środowiskowy charakterystyczny dla epoki antropocenu, lecz przede wszystkim rekonstruuje sposoby jego poznawania i opowiadania, proponując epistemologię opartą na relacyjności, procesualności i współzależności bytów ludzkich oraz pozaludzkich (Koza 2020, 288–297; Zajączkowska 2019).

Ważną rolę w tym projekcie odgrywa hybrydyczna konstrukcja podmiotu – „bohaterki o dwóch naturach” – sytuującej się pomiędzy botaniką a poetyką. Połączenie rygoru empirycznych badań przyrodniczych z poetyką „nadczułością” umożliwiła przekroczenie antropocentrycznych modeli poznania i wytworzenie narracji, w której wiedza służy nie dominacji, lecz uważnemu współbyciu z innymi formami życia (Koza 2020, 289; Domańska 2013, 129). To właśnie ta relacyjna postawa czyni *Patyki, badyle* tekstem wykraczającym poza klasyczne *nature writing* i zbliżającym się do afirmatywnego projektu posthumanistycznego⁴.

Zasadniczym wnioskiem niniejszej pracy jest propozycja odczytania twórczości Zajączkowskiej w kategoriach „literatury światoczułej”. Pojęcie to, sytuujące się na przecięciu ekokrytyki, humanistyki afirmatywnej i tradycji

⁴ Warto nadmienić, że w polskim kontekście tradycję *nature writing* oraz przyrodopisarstwa jako formy refleksji nad relacją języka, doświadczenia i środowiska omawia Joanna Durczak, wskazując na jej długie trwanie w literaturze amerykańskiej oraz na znaczenie uważnej obserwacji przyrody jako praktyki poznawczej i etycznej (Durczak 2010).

literatury zaangażowanej, określa pisarstwo, które nie ogranicza się do krytycznej diagnozy rzeczywistości, lecz projektuje sposoby etycznego i afektywnego zamieszkiwania świata. Literatura światoczuła czerpie z idei zaangażowania, rozumianego jako praktyka uważności wobec relacyjnych splotów ludzi, roślin, rzeczy i procesów materialnych (Ochwat 2023; Szpunar 2022).

Fundamentem światoczułości jest uważność – rozumiana jako zdolność dostrzegania bytów i procesów zwykle marginalizowanych, niedostrzegalnych w dominujących reżimach percepcji. W *Patykach, badylach* uważność ta przybiera postać fitograficznego wsłuchiwania się w „hieroglify anatomii”, odczytywania znaczeń zapisanych w tkankach roślinnych oraz rezygnacji z pozycji poznawczej dominacji na rzecz relacyjnego współuczestnictwa (Vieira 2022, 21; Kraj 2024, 100–101). Tak rozumiana uważność pozostaje bliska projektowi czułego narratora Olgi Tokarczuk, dla którego kluczowe staje się przekroczenie granic indywidualnego „ja” i uznanie świata jako „żywej, nieustannie stojącej się jedności” (Tokarczuk 2020, 57–58; Sala 2022, 44).

Światoczułość realizuje się w omawianym tomie poprzez szereg strategii afirmatywnych: witalizowanie roślinnej sprawczości, rewaloryzację śmierci i rozkładu w ramach nekrologii afirmatywnej oraz projekt historii ratowniczej, polegający na przywracaniu językowej i kulturowej widzialności bytom marginalizowanym. Gesty takie jak przywoływanie zapomnianych nazw roślin czy celebrowanie procesów kompostowania jako „szczęścia wielocukrów” mają charakter performatywny – stają się aktami etycznego uznania i budowania krytycznej nadziei (Domańska 2014, 55; Roszczynialska 2020, 167; por. Borowski 2023a, 2023b).

W tym sensie *Patyki, badyle* zarówno są zapisem relacji z przyrodą, jak i stanowią narzędzie światotworzenia – formułowania alternatywnego modelu wspólnoty międzygatunkowej, opartej na współzależności, trosce i sprawczości bytów pozaludzkich (por. Borowski 2023a, 2023b; Szpunar 2021, 2022). Literatura światoczuła, której przykładem jest twórczość Zajączkowskiej, nie oferuje prostych rozwiązań kryzysu antropocenu, lecz uczy nowego sposobu byciaświecie: uważnego, relacyjnego i afirmatywnego, zdolnego dostrzec sens i wartość także w tym, co kruche, niepozorne i marginalne.

Podsumowując, *Patyki, badyle* udowadniają, że literatura zachowuje realną moc przeformułowywania wyobraźni ekologicznej i etyki współistnienia. W epoce, w której dominują narracje katastrofy i wyczerpania, światoczuła ekonarracja Zajączkowskiej przypomina, że „wciąż za oknem jest światło, patyki, badyle, powietrze i jeszcze my” (Zajączkowska 2019). To właśnie ta afirmatywna świadomość relacji – łącząca botaniczną precyzję

z poetycką czułością – może stać się jednym z najistotniejszych narzędzi humanistyki przyszłości.

BIBLIOGRAFIA

- Barad, K. 2007. *Meeting the Universe Halfway: Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*, Durham–London: Duke University Press.
- Barcz, A. 2012. Przyroda – bliska czy daleka? Ekokrytyka i nowe sposoby poetyki odpowiedzialności za przyrodę w literaturze, *Anthropos?*, 18–19, 59–79.
- Barcz, A. 2016. *Realizm ekologiczny. Od ekokrytyki do zookrytyki w literaturze polskiej*, Katowice: Wydawnictwo Naukowe Śląsk.
- Borowski, M. 2023a. *Zamiast końca świata. Fabulacje spekulatywne i nowe początki*, w: Ł. Iwanczewska, A. Półtorak (red.), *Performatyka: Poza kanonem*, t. 3: *Końce świata i nowe relacyjności*, Kraków: Wiele Kropek, 15–33.
- Borowski, M. 2023b. *Splątania w imię przetrwania. Spekulatywne projekty wspólnot więcej-niż-ludzkich w obliczu kryzysu klimatycznego*, w: M. Sugiera (red.), *Hakowanie antropocenu. Nowe koncepcje wspólnot więcej-niż-ludzkich w ekologicznych fabulacjach spekulatywnych*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 93–128.
- Braidotti, R. 2013. *The Posthuman*, Cambridge–Malden: Polity Press.
- Braidotti, R. 2019. *Posthuman Knowledge*, Cambridge–Malden: Polity Press.
- Buell, L. 1996. *The Environmental Imagination: Thoreau, Nature Writing, and the Formation of American Culture*, Cambridge–London: Harvard University Press.
- Buell, L. 2005. *The Future of Environmental Criticism: Environmental Crisis and Literary Imagination*, Oxford: Blackwell Publishing.
- Domańska, E. 2013. Humanistyka afirmatywna. *Kultura Współczesna*, 1, 121–131.
- Domańska, E. 2014. Historia ratownicza, *Teksty Drugie*, 5, 12–26.
- Domańska, E. 2017. Przestrzenie Zagłady w perspektywie ekologiczno-nekrologicznej, *Teksty Drugie*, 2, 34–60, <https://doi.org/10.18318/td.2017.2.3>.
- Durczak, J. 2010. *Rozmowy z ziemią. Tradycja przyrodopisarstwa w literaturze amerykańskiej*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Fiedorczyk, J. 2021. Katastrofa wyobraźni, *Polityka*, 36, 75.
- Haraway, D. 2016. *Staying with the Trouble: Making Kin in the Chthulucene*, Durham–London: Duke University Press.
- Hoffmeyer, J. 1996. *Signs of Meaning in the Universe*, Bloomington: Indiana University Press.
- Koza, K. 2020. Rola drzew w poezji Urszuli Zajączkowskiej odczytywana przez pryzmat ekopoetyki, *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Poetica*, 8, 286–299, <https://doi.org/10.24917/23534583.8.18>.
- Kraj, Ł. 2024. Jak przeczytać drzewo? Literackie i pozaliterackie znaczenia roślin, *Ruch Literacki*, 65(1), 85–104, <https://doi.org/10.24425/rl.2024.151630>.
- Krampen, M. 1981. Phytosemiotics, *Semiotica*, 36(3–4), 187–209, <https://doi.org/10.1515/semi.1981.36.3-4.187>.
- Latour, B. 2005. *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*, Oxford: Oxford University Press.
- Morton, T. 2013. *Hyperobjects: Philosophy and Ecology after the End of the World*, Minneapolis: University of Minnesota Press.

- Myers, N. 2015. *Rendering Life Molecular: Models, Modelers, and Excitable Matter*, Durham–London: Duke University Press.
- Ochwat, M. 2023. Humanistyka odpornościowa w czasach katastrofy klimatycznej, *Postscriptum Polonistyczne*, 32(2), 1–20, https://doi.org/10.31261/PS_P.2023.32.01.
- Puig de la Bellacasa, M. 2017. *Matters of Care: Speculative Ethics in More than Human Worlds*, Minneapolis–London: University of Minnesota Press.
- Roszczyńska, M. 2020. Drzewa i lasy – alternatywne przyrody w polskich księgarniach (w drugiej dekadzie XXI wieku). *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Poetica*, 8, 3–26.
- Sala, Z. 2022. Etyka empatii. O statusie współodczuwania w literaturoznawczej krytyce etycznej, *Litteraria Copernicana*, 42(2), 35–46, <https://doi.org/10.12775/LC.2022.019>.
- Szpunar, M. 2021. O potrzebie czułego narratora w nieczułym świecie. *Ethos. Kwartalnik Instytutu Jana Pawła II KUL*, 34(2), 199–216. <https://doi.org/10.12887/34-2021-2-134-13>.
- Szpunar, M. 2022. Nieobecność roślin w humanistyce. O potrzebie *plant studies*, symbolice drzew, lasu i ich terapeutycznych właściwościach, *Forum Pedagogiczne*, 12(2), 101–114, <https://doi.org/10.21697/fp.2022.2.08>.
- Tabaszewska, J. 2018. Realizm ekologiczny vs. polska literatura, *Teksty Drugie*, 2, 156–165, <https://doi.org/10.18318/td.2018.2.10>.
- Tokarczuk, O. 2020. *Czuły narrator*, Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Tomaszewska, W. 2018. „Zielone pisanie”, „zielone czytanie”. Humanistyka ekologiczna jako projekt badań literaturoznawczych, *Studia Ecologiae et Bioethicae*, 16(4), 77–95, <https://doi.org/10.21697/seb.2018.4.08>.
- Ubertowska, A. 2018. „Mówić w imieniu biotycznej wspólnoty”. Anatomie i teorie tekstu środowiskowego/ekologicznego, *Teksty Drugie*, 2, 17–40, <https://doi.org/10.18318/td.2018.2.2>.
- Vieira, P. 2022. Fitografia: literatura jako pisanie roślin (Ł. Kraj, tłum.), *Wielogłos*, 1(51), 31–48, <https://doi.org/10.4467/2084395XWI.22.009.16602>.
- Wandersee, J. H., Schussler, E. E. 2001. Toward a Theory of Plant Blindness, *Plant Science Bulletin*, 47(1), 2–9.
- Zajączkowska, U. 2015. Ordering of the Cellular Arrangement and Xylogenesis in Wounded Shoots of Willow, *IAWA Journal*, 36(4), 387–399, <https://doi.org/10.1163/22941932-20150109>.
- Zajączkowska, U. 2017. *Minimum*, Wrocław: Warstwy.
- Zajączkowska, U. 2019. *Patyki, badyle*, Warszawa: Marginesy.
- Zajączkowska, U., Barlow, P. W. 2017. The Effect of Lunisolar Tidal Acceleration on Stem Elongation Growth, Nutations and Leaf Movement in Peppermint (*Mentha × piperita* L.), *Plant Biology*, 19(4), 630–642, <https://doi.org/10.1111/plb.12561>.

BETWEEN BOTANY AND THE POETICS OF RELATION: AFFIRMATIVE HUMANITIES STRATEGIES IN URSZULA ZAJĄCZKOWSKA'S PATYKI, BADYLE

Abstract: This article examines Urszula Zajączkowska's essay collection *Patyki, badyle* through the lens of affirmative humanities and plant studies. It argues that Zajączkowska's writing exemplifies a relational form of eco-narrative

situated between botany and poetics, in which scientific knowledge does not function as a tool of domination over nature but as a medium for recognizing non-human agency. The analysis focuses on several key dimensions of the text: the hybrid construction of the narrative subject as both botanist and poet, the practice of phytography understood as “reading” plant anatomy, strategies of vitalization, and the project of so-called “rescue history.” Particular attention is given to the affirmative treatment of movement, decay, and death as constitutive life processes, as well as to the ethical significance of linguistic gestures such as restoring forgotten plant names. The article introduces the author’s original concept of *worldattentive literature*, understood as a form of engaged writing grounded in attentiveness, relationality, and the idea of the “tender narrator.” From this perspective, *Patyki, badyle* emerges as an example of literature that not only diagnoses the ecological crisis of the Anthropocene but also proposes affirmative models of multispecies coexistence.

Keywords: affirmative humanities, eco-narratives, plant studies, phytography, Zajązkowska Urszula